

ОПОДАТКУВАННЯ СТРАХОВИКІВ ПОДАТКОМ НА ПРИБУТОК ЯК ВАЖЕЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ

У статті проаналізовано проблеми чинного порядку оподаткування страховиків податком на прибуток і розглянуто переваги для розвитку страхового ринку України переходу страхових компаній на загальну систему оподаткування.

Ключові слова: оподаткування страховиків, складові податку на прибуток, механізм оподаткування страховиків.

В статье проанализированы проблемы действующего порядка налогообложения страховщиков налогом на прибыль и рассмотрены преимущества для развития страхового рынка Украины перехода страховых компаний на общую систему налогообложения.

Ключевые слова: налогообложение страховщиков, составляющие налога на прибыль, механизм налогообложения страховщиков.

This article is dedicated to the problems of the current tax system which concern insurers operating under corporate tax. Advantages for the development of insurance market of Ukraine by transition of insurers on the general system of taxation are considered.

Keywords: taxation of insurers, constituents of income tax, mechanism of taxation of insurers.

Роль державного впливу на страховий ринок України протягом усього періоду його розвитку була і залишається визначальною. Одним з найбільш відчутних важелів такого впливу виступає оподаткування. Адже за допомогою податків держава стимулює або гальмує ділову активність у конкретних галузях економіки, визначаючи пріоритети розвитку з огляду на національні інтереси.

Серед вітчизняних вчених, які займалися розглядом даної проблематики, можемо виділити таких, яких О.В. Бондаренко, О. Д. Вовчак, О.О. Гаманкова, О.В. Хавтур, О. С.Рабій, Р. Е. Островерха та інші.

Метою даної статті є проаналізувати проблеми чинного порядку оподаткування страховиків податком на прибуток та розглянути переваги переходу страхових компаній на загальну систему оподаткування для розвитку страхового ринку України.

Податкова політика держави щодо вітчизняних страховиків не характеризувалася послідовністю. Ми вже зауважували [1, с.13-14] на відсутності чіткої державної концепції оподаткування страховиків податком на прибуток протягом усього періоду розвитку вітчизняного страхового ринку.

Становлення в Україні системи оподаткування суб'єктів господарювання, у тому числі страхових компаній, почалося з 1991 р., з прийняттям першого Закону "Про систему оподаткування в Україні". За двадцять років, які минули з того часу, механізм оподаткування страховиків податком на прибуток кардинально змінювався шість разів (не враховуючи перманентних "вбудованих" змін всередині самого механізму). Особливо значна кількість змін припадає на період з 1991 по 1997 р.

Так, у 1991 р. оподаткування страховиків ґрунтувалося на загальних засадах. Зразком слугував підхід до оподаткування державної страхової організації – Держстраху УРСР – єдиної на той час установи, досвід якої можна було використати у побудові податкової політики держави щодо страховиків. Об'єктом оподаткування виступав балансовий прибуток (він визначався стандартним шляхом з урахуванням особливостей страхової діяльності, виходячи з досвіду Держстраху УРСР). Ставка оподаткування становила 35%.

У 1992 р., в період галопуючої інфляції та бурхливого зростання в країні кількості страхових компаній, було змінено об'єкт оподаткування і ставку. Ці зміни мали на меті механічно збільшити обсяги податку на прибуток: об'єктом оподаткування замість балансового прибутку став валовий дохід (це різко збільшило базу оподаткування), ставку було підвищено до 55%.

Протягом 1993 р. система оподаткування страховиків податком на прибуток змінювалася двічі. За наслід-

ками першого кварталу 1993 р. об'єктом оподаткування було визначено балансовий прибуток при ставці оподаткування 30%. А починаючи з другого кварталу 1993 р. повернулися до системи оподаткування, яка діяла у 1992 р.: об'єкт оподаткування – валовий дохід страховика, ставка оподаткування – 55 %. Така система існувала протягом 1993-1994 рр.

В період з 1995 р. по 1997 р. страховики знову стали оподатковуватися на загальних засадах: об'єкт оподаткування – балансовий прибуток; ставка оподаткування – 30%.

У 1997 р. Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" в редакції від 22 травня 1997 р. (далі – Закон) було запроваджено чинний на сьогодні механізм оподаткування страховиків податком на прибуток, який (до прийняття у 2010 р. Податкового кодексу України) проіснував в нашій країні майже 13 років, хоча всередині нього відбувалися постійні зміни. Цей механізм суттєво відрізняється від оподаткування прибутку інших суб'єктів господарювання. Відмінність полягає в тому, що страховою діяльністю, відповідно до Закону, було віднесено до операцій "особливого виду". Вона стала оподатковуватися окремо від іншої діяльності страхової компанії. Об'єктом оподаткування при цьому було визначено не прибуток від страхової діяльності, а валовий дохід страховика у вигляді отриманих (нарахованих) у звітному періоді страхових премій за операціями страхування та перестрахування (за вираховуванням страхових премій, переданих перестраховикам). Ставку податку було встановлено у розмірі 3-х відсотків за договорами загального (non-life) страхування та 0 відсотків за договорами довгострокового страхування життя (life). Нестрахова діяльність при цьому оподатковується за загальною схемою: базою оподаткування виступає прибуток від нестрахової діяльності як різниця між відповідними доходами та витратами, ставка оподаткування – 25 відсотків.

Таким чином, наразі податок на прибуток вітчизняних страховиків об'єднує в собі дві складові: податок на страхові премії та податок на прибуток від нестрахової діяльності (рис.1). Як видно з рис.1, протягом останніх трьох років вони є, в основному, рівновеликими, кожна з них складає близько половини загального обсягу податку на прибуток страховиків. Разом з тим можна спостерігати певні коливання. Так, у 2008 р. податок на доходи страховика становив 55,5% загального обсягу податку на прибуток, натомість податок на прибуток від нестрахової діяльності – 45,5%. У 2009 р. це співвідношення змінилося на користь податку на прибуток від нестрахової діяльності: він склав 52,5%, у той час як податок на страхові премії – 47,5%. За підсумками

2010 р. очікується, що прибуток на страхові премії становитиме 51,4 загального обсягу податку на прибуток

страховиків, а частка прибутку від нестрахової діяльності зменшиться до 48,6%.

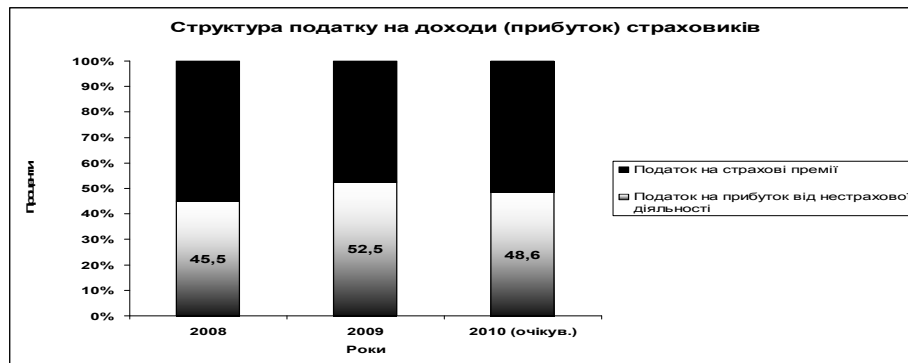


Рис. 1. Структура податку на доходи (прибуток) страховиків*

*Складено за даними Держфінпослуг та Державної податкової адміністрації України

Обсяг сплачуваного вітчизняними страховиками податку на прибуток та співвідношення між окремими його складовими представлені в табл.1. Переважання питомої ваги податку зі страхових премій, яке, незважаючи на кризу, збереглося ще у 2008 р. (55,5%), було пов'язане з високими темпами зростання страхового ринку України за збором страхових премій у докризовий період. Наслідком фінансової кризи стало різке падіння збору страхових премій. Оскільки саме вони виступають базою для оподаткування страхової діяльності, то цілком прогнозованим стало не тільки зменшення абсолютної величини податку на прибуток з 620,2 млн.грн у 2008 р. до 560,6 млн.грн у 2009 р. і 530, 0 млн.грн у

2010 р., а й зміна внутрішньої структури податку на прибуток страховиків. Зменшення абсолютної величини податку на страхові премії у 2009 р. до 266,0 млн. грн при зростанні податку на прибуток від нестрахової діяльності до 294,6 млн.грн призвело до зміни співвідношення між цими частинами податку на прибуток на користь останньої – до 52,5%. У 2010 р. – навпаки: зростання у порівнянні з 2009 р. податку на страхові премії (+6,4 млн.грн) при зменшенні податку на прибуток від нестрахової діяльності (- 37,0 млн.грн) призвело до переважання питомої ваги податку на страхові премії, збільшивши його частку до 51,4%.

Таблиця 1. Структура податку на доходи (прибуток) страховиків*

Показники	2008		2009		2010 (очікув.)	
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
Податок на доходи (прибуток), в т.ч.	620,2	100,0	560,6	100,0	530,0	100,0
на доходи у вигляді страхових премій	344,5	55,5	266,0	47,5	272,4	51,4
на прибуток від нестрахової діяльності	275,7	45,5	294,6	52,5	257,6	48,6

*Складено за даними Держфінпослуг та Державної податкової адміністрації України

Чинний механізм оподаткування страховиків податком на прибуток має ту беззаперечну перевагу, що є простим з точки зору адміністрування. Крім того, він виводить поза межі системи оподаткування технічні резерви страховиків, адже обсяги страхових технічних резервів безпосереднім чином позначаються на прибутку (зменшуючи його), а він наразі не є базою оподаткування. Позитивним є також те, що, як свідчать дані

рис.2. величина сплачуваного страховиками податку на доходи (прибуток) протягом тривалого терміну точно корелювала з розвитком страхової галузі. Вона характеризувалась тим же трендом, що і величина валових і чистих премій в цілому по ринку, причому не тільки в частці оподаткування доходу у вигляді страхових премій, а в повному своєму обсязі.



Рис.2. Динаміка валових, чистих страхових премій та податку на доходи (прибуток) страховиків*

*Складено за даними Держфінпослуг

Однак чинний механізм оподаткування вітчизняних страховиків податком на прибуток вже багато років слугує об'єктом справедливої критики з боку фахівців, оскільки недоліки існуючого механізму є більш значущими, аніж його переваги. Головні з них полягають в такому.

По-перше, при такому оподаткуванні податок на прибуток набуває рис податку з обороту, тобто непрямого податку, який жодним чином не пов'язаний з фінансовим результатом страховика від його основної діяльності (технічним результатом). Це вихолощує саму ідею прямого оподаткування і неприродно об'єднує в одному податку елементи зовсім різних за своєю економічною суттю податків: прямого податку на прибуток (Corporation Tax) і непрямого податку зі страхових премій (Insurance Premium Tax).

По-друге, специфіка оподаткування страхової діяльності стала одним з чинників поширення на вітчизняному страховому ринку так званих операцій "псевдостраховання", пов'язаних із "оптимізацією" за допомогою страхових компаній оподаткування прибутку господарюючих суб'єктів. Схема уникнення від оподаткування реалізується, здебільшого, шляхом укладання договорів страхування майна або фінансових ризиків підприємств. Страхування відбувається за завищеними тарифами, страховий платіж включається до складу валових витрат, тим самим зменшуючи базу оподаткування при оподаткуванні підприємства податком на прибуток. Сама ж страхова компанія має змогу зменшити свою податкову базу, укладаючи в подальшому договори "псевдоперестраховання". Держава при цьому втрачає двічі: бюджет недоотримує належних надходжень податку на прибуток як від страхувальника-підприємства, так і від страхової компанії.

Перехід страховиків на загальну систему оподаткування податком на прибуток, передбачений Податковим кодексом України (далі – ПК), дасть можливість врегулювати зазначені проблеми.

Податковий кодекс містить окрему статтю 156 "Особливості оподаткування страховика", структурно розподілену на 3 пункти. Перший з них (156.1) визначає в якості об'єкта оподаткування прибуток страховика від провадження його діяльності та склад специфічних доходів і витрат, які супроводжують цю діяльність і враховуються при визначенні об'єкта оподаткування. До прийняття ПК поняття "прибуток страховика" і порядок визначення такого прибутку в податковому законодавстві законодавчого унормування не мали, оскільки чинний механізм оподаткування страхової діяльності такого унормування не потребував. Отже, визначення Податковим кодексом України прибутку страховика як об'єкта оподаткування є принципово важливим не тільки з огляду на необхідність переведення страховиків на загальну систему оподаткування, а й з огляду на необхідність законодавчого визначення такого важливого економічного поняття, як "прибуток страховика".

У другому пункті цієї статті (156.2) йдеться про особливості визначення в якості об'єкта оподаткування прибутку "лайфового" страховика. ПК зберігає неоднакові підходи щодо оподаткування операцій зі страхування життя в порівнянні з оподаткуванням інших страхових операцій. Вони будуть оподатковуватися, як і тепер, за нульовою ставкою. Проте передумови для використання цієї ставки такі. Договір страхування життя:

1) має бути укладений строком на 5 і більше років;

2) має передбачати страхову виплату одноразово або у вигляді анuitету у разі дожиття застрахованої особи до закінчення терміну дії договору страхування чи події, передбаченої у договорі страхування, або досягнення нею віку, визначеного договором;

3) на має передбачати часткових виплат протягом перших 5 років його дії, крім тих, що здійснюються у разі настання страхових випадків, пов'язаних із смертю чи хворобою застрахованої особи або нещасним випадком, що призвели до встановлення застрахованої особи інвалідності I або II групи

Якщо ж не виконується хоча б одна із зазначених вище вимог щодо договорів страхування життя, операції за такими договорами мають бути оподатковані в загальному порядку.

Крім того, договір страхування життя не має передбачати в якості вигодонабувача – страхувальника-роботодавця.

Третій пункт статті 156 (156.3) встановлює диференційований підхід до оподаткування податком на прибуток окремих операцій страховика. Цей пункт встановлює вимоги щодо окремого обліку страховиком доходів та витрат, пов'язаних з отриманням прибутку, що звільняється від оподаткування або оподатковується за ставкою нижчою, ніж основна ставка податку – 16 відсотків. Таким прибутком є оподатковуваний за ставкою 0 відсотків прибуток від страхової діяльності страховика, що здійснює страхування життя, про що вже йшлося. Ставки, нижчі за 16 відсотків, застосовуються також при оподаткуванні страхових операцій з нерезидентами, а саме: у межах договорів із обов'язкових видів страхування, за якими страхові виплати здійснюються на користь фізичних осіб-нерезидентів, а також за договорами страхування у межах системи міжнародних договорів "Зелена картка" (0 відсотків); у межах договорів страхування ризиків за межами України, за якими страхові виплати здійснюються на користь нерезидентів (4 відсотки суми, що перераховується, за власний рахунок страховика у момент здійснення перерахування такої суми); під час укладання договорів страхування або перестрахування ризику безпосередньо із страховиками та перестраховиками-нерезидентами, рейтинг фінансової надійності (стійкості) яких відповідає вимогам, установленим Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг, а також під час укладання договорів перестрахування з обов'язкового страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту (0 відсотків); в інших випадках – за ставкою 12 відсотків суми таких виплат за власний рахунок у момент здійснення перерахування таких виплат.

Таким чином, з переводом страховиків на загальну систему оподаткування податком на прибуток вітчизняний страховий ринок має зазнати відчутних якісних змін.

По-перше, податок на прибуток страховиків стане дійсно прямим податком на прибуток. Його сплачуватимуть лише ті компанії, які матимуть прибуток як інтегрований результат від усіх видів їхньої діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової).

По-друге, перехід страховиків на загальну систему оподаткування знищить можливості участі страховиків у наданні послуг з податкової оптимізації для страхувальників-юридичних осіб.

По-третє, протягом перехідного періоду (тобто протягом року після набуття чинності ПК) страховики мають сплачувати податок на прибуток за старою системою – за ставкою 3 відсотки від суми страхових премій, отриманих (нарахованих) протягом звітного періоду. Проте, на відміну від чинного порядку, загальні суми таких страхових премій не будуть зменшуватися на суми премій, переданих перестраховикам. Це дозволить державі зруйнувати існуючі схеми ухилення від оподаткування за рахунок укладення багатократних договорів перестрахування.

Разом з тим, попри перелічені переваги, слід розуміти, що надходження до бюджету податку на прибуток від страхової галузі протягом перших років переходу на

загальну систему оподаткування, швидше за все, відчутно зменшаться. Непрямим доказом цього є проведені нами розрахунки, представлені в табл.2.

Таблиця 2. Величина податку на прибуток від страхової діяльності, обчислена відповідно до вимог Податкового кодексу України, у порівнянні з фактично сплаченим податком на доходи від страхової діяльності (податком на страхові премії)*

Показники	2008	2009	I півріччя 2010
Фінансовий результат від основної (страхової) діяльності, млн.грн	2196,9	270,6	342,1
Ставка податку за Податковим кодексом	16%	16%	16%
Сума податку з прибутку від страхової діяльності відповідно до Податкового кодексу, млн.грн	351,5	43,3	54,8
Фактично сплачено у вигляді податку на страхові премії, млн.грн	344,5	266,0	119,0
Різниця, млн.грн	-7,0	+222,7	+64,3

*Складено за [2]

Таким чином, за умови застосування загальної системи оподаткування за базовою ставкою 16% страхова галузь сплатила б до бюджету у 2009 р. 43,3 млн. грн податку на прибуток, натомість фактично сплачено 226, 0 млн. грн. (на 222, 7 млн більше). За півріччя 2010 р. було фактично сплачено 119,0 млн. грн, тобто на 64,3 млн.грн більше. За результатами 2010 р. в цілому ці дані, звичайно, будуть приблизно вдвічі більшими. Враховуючи те, що ринок досі не вийшов з кризи, а також те, що в найближчі часи відбудеться масове

скорочення кількості страхових компаній, слід очікувати подальшого зниження надходжень до бюджету податку на прибуток від страхової галузі.

1. Гаманкова О.О. Оподаткування страхових компаній та його вплив на розвиток ринку страхових послуг в Україні / О.О.Гаманкова // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, серія "Економіка". – Вип. 81-82 – К.: КНУ, 2006. – С. 13-14. 2. Електронний ресурс: Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг: Страховий ринок/ <http://www.dfp.gov.ua/734.html>.

Надійшла до редколегії 06.02.11

УДК 368.0

О.М. Залєтов, канд. екон. наук, доц.

СТРАХОВІ ПОСЛУГИ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ В НОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Розглянуто наступні проблемні сектори економіки як: демографічний стан країни та його вплив на систему охорони здоров'я, зареєстрований наземний транспорт, рівень платоспроможності населення, а також їх вплив на сучасний страховий ринок.

Ключові слова: страхові послуги, захист населення, рівень страхових платежів.

Рассмотрены следующие проблемные секторы экономики как: демографическое состояние страны и его влияние на систему здравоохранения, зарегистрированный наземный транспорт, уровень платежеспособности населения, а также их влияние на современный страховой рынок.

Ключевые слова: страховые услуги, защита населения, уровень страховых платежей.

The next problem sectors of economy are considered as: the demographic state of country and its influence on the system of health protection, an above-ground transport, level of solvency of population, and also their influence on a modern insurance market.

Keywords: insurance services, defence of population, level of insurance payments.

Становлення України як країни з ринковою економікою вносить принципові зміни в організацію страхової справи, формування нової системи господарювання в Україні. Акумуляовані страховими компаніями ресурси згідно з їх характером переважно використовуються для довготермінових виробничих капіталовкладень через ринок цінних паперів. Слід зазначити, що страхування у сучасних економічних умовах – єдина галузь економіки України, яка протягом останніх років має стабільний значний щорічний приріст обсягів наданих послуг. Незважаючи на номінальне зростання обсягів страхового ринку, ця галузь забезпечує сьогодні перерозподіл незначної частини внутрішнього валового продукту.

Дану тему досліджували такі українські вчені, як В.Д. Базилевич, С.С. Осадець, О.О., Р.В. Пікус та ін.

Метою даної статті є розглянути проблемні сектори економіки, які впливають на сучасний страховий ринок.

Так чисельність наявного населення України на 1 січня 2010 р. становить 45962,9 тис. осіб (міське населення – 31524,8, сільське – 14438,1), яке протягом

2009 р. зменшилось на 180,8 тис. осіб. За кількістю населення Україна займає 5 місце в Європі (після ФРН, Італії, Великобританії, Франції) і 21 місце у світі. На частку України припадає 7,2% населення Європи та 1% населення Землі.

Смертність населення України внаслідок нещасних випадків, травм та отруєнь, за статистикою, починає випереджати серцево-судинні та онкологічні захворювання.

За останні п'ять років від нещасних випадків в Україні загинуло 344,5 тис. осіб, переважна більшість з яких – в побуті. Щорічні втрати народного господарства внаслідок травмування громадян України перевищують 20 млрд. грн., що становить більш ніж 4% ВВП України.